

LESBRIEF: BESPREKEN SCHIETINCIDENT UTRECHT, 18 MAART 2019

Maandagochtend 18 maart 2019 vond rond 10.45 uur een schietincident plaats op het 24 oktoberplein in Utrecht. Hierbij zijn vier doden en vijf gewonden gevallen. De dader, Gökmen T., is aan het begin van de avond aangehouden. Gökmen T. is op 20 maart 2020 veroordeeld voor een levenslange gevangenisstraf. Hij pleegde de aanslag vanuit een terroristisch motief. Het dreigingsniveau in de provincie Utrecht was tot de avond van 18 maart verhoogd naar niveau 5, het hoogst mogelijke niveau in Nederland.

In dit document vind je tips bij het bespreekbaar maken van dit incident in de klas. Allereerst is uiteengezet waarom het moeilijk en uitdagend is om dit bespreekbaar te maken. Daarna worden do's en don'ts behandeld voor het bespreken hiervan. Tot slot volgt een lesplan aan de hand waarvan je de leerlingen de ruimte kunt geven om het onderwerp bespreekbaar te maken in de klas.

I. Hoe bespreek je controversiële thema's in de klas?

Het schietincident had concrete gevolgen, er vielen doden, en de inzet van politie werd door iedereen in de stad opgemerkt. Ook door de kinderen en jongeren omdat alle scholen en veel openbare gelegenheden dicht gingen. Dit kan leiden tot emotionele uitlatingen en angst voor terrorisme bij leerlingen. Hierdoor vormt het bespreekbaar maken van dit incident een enorme uitdaging. Als docent kun je je onzeker voelen hoe je dit het beste bespreekbaar moet maken, zeker omdat nog niet alle feiten bekend zijn. In discussies is het moeilijk de balans te vinden tussen tolerantie enerzijds en grenzen stellen anderzijds.

Om een discussie op een goede manier te laten verlopen, is het van belang dat je als docent eerst naar jezelf kijkt. Je kunt jezelf de volgende vragen stellen:

- Wat is mijn eigen mening over het onderwerp?
- In hoeverre ga ik deze mening delen met de leerlingen?
- Welke emoties spelen er bij mijzelf als het gaat om dit onderwerp?
- Hoe kan ik deze emoties reguleren tijdens de discussie?
- Wat weet ik over de verschillende perspectieven binnen het onderwerp?
- Welke verschillende perspectieven leven onder mijn leerlingen?
- Hoe zorg ik ervoor dat ik een open houding heb en betrokken ben in de leefwereld van de leerlingen?

Een belangrijk uitgangspunt om in gedachten te houden is waarom het incident in Utrecht een controversieel onderwerp is. Er zijn verschillende opvattingen, meningen en verklaringen voor het incident, die kunnen verschillen tussen leerlingen onderling, of tussen leerlingen en joulself. Probeer niet op die tegenstellingen te focussen maar juist naar elkaar te luisteren, elkaar te

respecteren en niet te veroordelen. Als dit lukt kan je zoeken naar overeenkomsten en gemeenschappelijke uitgangspunten die de leerlingen onderling kunnen verbinden.

Jouw rol als docent

Faciliteer zoveel mogelijk een gesprek in de klas en laat de leerlingen onderling discussiëren. Jouw taak is het gesprek zo veel mogelijk in goede banen te leiden. Achterhaal of er behoefte is aan meer informatie om een goed gesprek te kunnen voeren. Luister naar leerlingen en probeer achterliggende bezorgdheden te achterhalen. Stel grenzen aan meningen zodra die doorslaan in ongewenste uitspraken, bijv. als er (onbewust) wordt beledigd. Profileer jezelf als docent en niet als autoriteit. Motiveer de hele klas om deel te nemen aan het gesprek.

Tips bij het voeren van een gesprek

Benadruk waarom het bespreken van dit schietincident belangrijk is (zoals meer grip krijgen op wat er is gebeurd, van elkaars perspectief leren). Bied ruimte voor verschillende meningen en opvattingen. Voer het gesprek vanuit de belevingswereld en het taalniveau van de leerlingen. Bevraag controversiële meningen door de leerlingen als expert centraal te stellen, d.w.z. de leerlingen zelf bevragen, op onderzoek uit laten gaan en te spiegelen. Speel bij heftige uitingen niet op de persoon maar op de inhoud van de uitspraak. Corrigeer feitelijke onjuistheden als deze een belangrijke rol spelen in de discussie. Probeer alle standpunten aan bod te laten komen om inclusiviteit te vergroten. Leg uit waarom er verschillende perspectieven en wereldbeelden bestaan: afhankelijk van hoe je ergens naar kijkt (perspectief), ziet het er anders uit.

II. Do's en don'ts bij bespreken van geweldincidenten zoals terrorisme

Do's

- Feiten

Met de feiten op tafel kan er een betere discussie gevoerd worden. Probeer van tevoren zoveel mogelijk in te lezen in de feiten. Let in de klas op objectiviteit en probeer onderscheid te maken tussen feit en mening. Vraag waar leerlingen hun informatie vandaan halen en probeer hun kritisch denken te bevorderen. Probeer waar mogelijk ook een kader te bieden van feitelijkheid: bijvoorbeeld door te wijzen naar eerdere aanslagen, eerdere (succesvolle) pogingen om terroristen of schutters te pakken te krijgen en gewelddadige groeperingen onschadelijk te maken. Een feitelijk kader kan ook het optreden van politie en justitie zijn: wijs erop dat er in Nederland bijvoorbeeld duizenden mensen werken aan het veilig houden en maken van het land, en dat er bij schietincidenten en aanslagen binnen tien minuten gewapende eenheden ter plekke zijn.

- Rust en kalmte

Een rustige leerkracht straalt rust uit naar de klas. Ook docenten hebben emoties en meningen, zeker in crisistijden. Wees je hiervan bewust en probeer je hier niet door te laten leiden.

Inhoudelijke kennis kan rust bieden en onverwachte vragen vanuit de klas voorkomen. Rust en kalmte kan zich ook vertalen in het mogelijk maken van verschillende antwoorden.

- Omgaan met onzekerheid

Als het nog onduidelijk is wat het motief is van een geweldsincident, ga dan als docent zelf niet speculeren. Wacht eerst tot er meer bekend is, en als er toch diverse verklaringen circuleren, zet ze naast elkaar.

- Geef ruimte aan multi-causaliteit (meerdere oorzaken), vermijd eenzijdigheid

Een incident kan meerdere oorzaken hebben, daders kunnen meerdere motieven hebben, er kunnen meerdere zaken tegelijkertijd aan de hand zijn. Het helpt om leerlingen ervan te weerhouden meteen in monocausale, en vaak veel te simplistische en daardoor soms polariserende verklaringen te duiken. Je mag de dubbelheid ook uithouden: iemand kan verward zijn, boos én terroristisch. Het kan een crimineel zijn, maar ook iemand die met een daad van religieus of politiek geweld zijn leven betekenis wil geven. Vermijd een eenzijdige kennisoverdracht. Stel echter wel duidelijke grenzen wat wel en niet gezegd kan worden in een discussie (discriminatie, opzettelijke beledigingen, generaliseren). Doorvragen is belangrijk, probeer tot de kern te komen. Wees je ervan bewust dat het eenzijdige bespreking van geweldsincidenten polarisering tussen groepen leerlingen in de hand kan werken.

- De leerlingen aan het woord en ruimte voor emoties

Creëer ruimte voor het uiten van emoties van leerlingen, zowel positieve als negatieve emoties. Het bespreken van de feitelijke achtergrond van incidenten voorafgaand aan een gesprek over meningen en emoties, in verhouding tot feiten, kan helpen om de rust te bewaren. Als de klas geen ruimte biedt voor emoties, zullen deze er op een andere plek uit komen.

- Als angst de overhand neemt

Omdat het vlak na een aanslag nog onduidelijk is wat er precies is gebeurd, is er een kans dat de leerlingen het incident associëren met terrorisme. Laat zien wat er allemaal gebeurt om terrorisme en politiek geweld tegen te gaan (zie ook de inhoudelijke artikelen over “terrorismebestrijding” op TerInfo). Benadruk de waarden die terroristen proberen te ondermijnen (democratische orde, vertrouwen, samenhang, de mooie dingen in het leven). En gebruik historische kaders, terrorisme komt en gaat in golven; democratische rechtstaten hebben eerder met dit bijltje gekapt en weten wat ze moeten doen; ze gaan er niet aan ten gronde.

- Handelingsperspectief bieden

Benadruk wat de leerlingen zelf kunnen doen tegen geweld (democratische waarden in stand houden, niet polariseren, elkaar respecteren, van elkaars standpunten leren, zorgen dat je goed geïnformeerd bent en geen eenzijdige kennis verspreid, in actie komen tegen eenzijdige berichtgeving, etc.).

- Media en sociale media

Nuanceer en relativeer de informatie die leerlingen zien via media en sociale media. Probeer bij de feiten te blijven, benadruk dat niet alle mediaberichten op feiten gebaseerd zijn. Houd er rekening mee dat leerlingen via sociale media een overvloed aan berichten te zien krijgen, vaak met heftige beelden. Als een leerling aangeeft “iets van Facebook of een ander sociaal medium” te hebben, geef dan aan dat lang niet alles waar is wat daar staat. Vraag de leerlingen bijvoorbeeld of hij of zij meerdere bronnen heeft geraadpleegd. Noem betrouwbare bronnen waar ze informatie vandaan kunnen halen, zoals NOS.nl.

- Relativeer stereotyperingen als die zich voordoen, zoals de associatie tussen de Islam en terrorisme, of andere binaire, al te monocausale en simpele verklaringen

Als leerlingen het incident associëren met terrorisme en stereotyperingen over Islam: laat dan zien dat niet alle terroristen moslims zijn (zie aanslag Nieuw-Zeeland) en niet alle moslims terroristen (zie de artikelen over de verscheidene terroristen en terroristische aanslagen die verschillende achtergronden hebben). Benadruk dat generaliseren van de associatie tussen Islam en geweld verwerpelijk is. Datzelfde geldt voor andere ideologieën. En benoem ook het omgekeerde. Dat bij jihadisme er vaak te snel naar de religie of ideologie wordt gewezen, en dat bij schietincidenten waarbij de dader een witte man is, juist veel te weinig, en dat er dan te vaak te snel over een ‘verwarde’ man gesproken wordt.

Don'ts

- Beginnen met heftige beelden of met versimpelen van het probleem

Wees bewust van wat je wel en niet laat zien in de klas. Het Jeugdjournaal biedt vaak bruikbare beelden. Een les beginnen met (te) heftige beelden kan versturende gevolgen hebben. Wijs duidelijk op het dubbele gevaar van 1) generaliseren en 2) versimpelingen. Een schietincident, zeker een echte aanslag, is altijd een ‘wicked problem’, een probleem met zo veel lagen en kanten dat je vaak niet weet waar je moet beginnen.

- Geen duidelijke gespreksregels hanteren

Refereer naar eerdere klassenregels als die er zijn voor het gesprek. Onderbreek en wijs op bewuste of onbewuste beledigingen indien nodig. Verdeel de gesprekstijd, moedig leerlingen aan om naar elkaars standpunt te luisteren en beloon ze als ze dit goed doen. Vraag leerlingen

te reageren op het standpunt van een andere leerling. Vat de standpunten regelmatig samen, en stel vragen.

- Oordelen

Een belangrijk leerdoel van een gesprek over een moeilijk maatschappelijk thema is het leren over verschillende meningen, gezichtspunten en standpunten. Veroordeel daarom leerlingen niet op hun mening, maar vraag door waar deze mening vandaan komt, waarom ze zo denken.

- Eindigen met negatieve noot

Een gesprek over geweldsincidenten kan moeilijk te verwerken zijn. Probeer met een positieve noot te eindigen, zoals een samenvatting van wat zij zelf kunnen doen of hetgeen de leerlingen geleerd hebben van het gesprek.

- Leerlingen geen ruimte bieden om zelf te bedenken hoe ze kunnen bijdragen (zie perspectief bieden).

Een voorbeeld van een lesopzet om geweldsincidenten te bespreken

Na een schietincident zoals in Utrecht is gebeurd zitten leerlingen vol met emoties en willen zij deze graag delen. Het is van belang om hier de ruimte voor te geven. Zeker omdat het tot heden nog onduidelijk is wat er precies is gebeurd. Gebruik de les daarom om stil te staan bij de emoties en ervaringen. Hoewel het verleidelijk en makkelijk is om zelf uit te leggen wat er is gebeurd, is het waardevoller als je hierover in gesprek gaat met kinderen en hen zelf laat antwoorden wat er gebeurd is.

Start

Vertel de leerlingen dat er een schietincident in Utrecht heeft plaatsgebonden en dat je graag hierover met hen in gesprek wilt gaan. Vraag de leerlingen wat er gebeurd is en probeer antwoord te krijgen op bijvoorbeeld de volgende vragen:

- Wat is er gebeurd (Waar, wanneer, waarom, hoe?)
- Waar was je zelf, heb je er iets van gemerkt?
- Wat is effect van dit schietincident op de mensen om je heen & op de stad?
- Wat voor soorten geweld zijn er, kun je verschillende vormen benoemen?
- Wat zijn verschillende oorzaken voor geweld? Moet het altijd één oorzaak zijn?
- Hoe kan de overheid geweld voorkomen? En op welke manieren kan dat allemaal?
- Wat kun je er zelf aan doen om geweld te voorkomen?
- Wanneer is iets terrorisme?
- Hoe bang moet je zijn voor terrorisme?

Kern

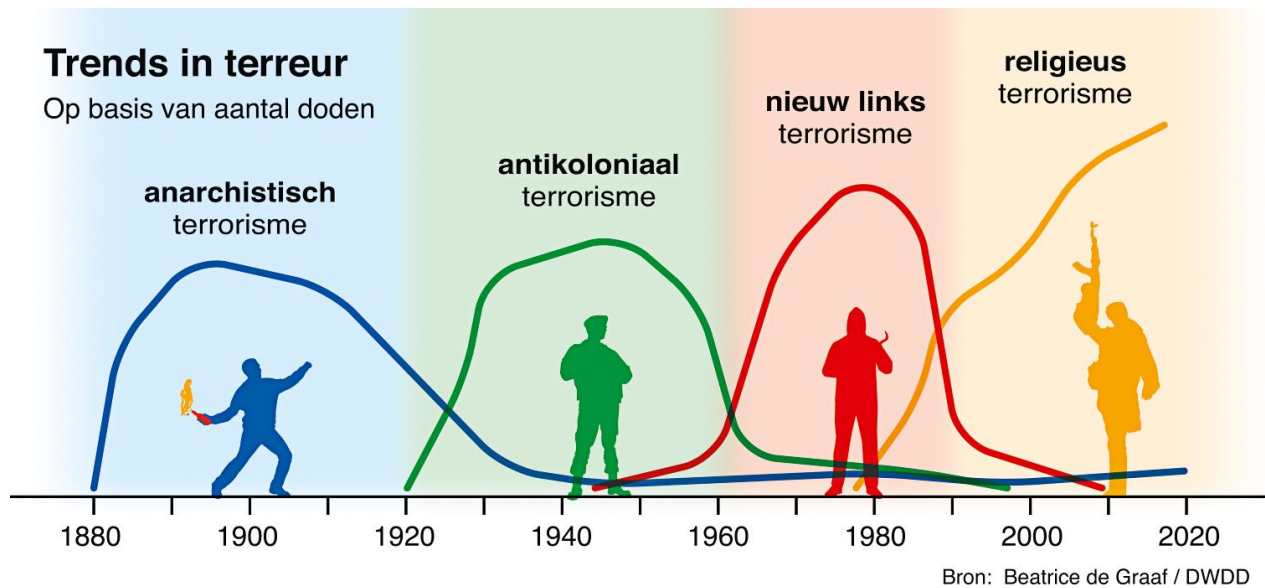
Nu volgen er een aantal stappen die je kunt volgen.

1. Optioneel: laat de leerlingen voor zichzelf antwoord geven op de vragen. Laat ze dit uitschrijven op papier of in hun schrift.
2. Stel de vragen die je het meest belangrijk vindt en inventariseer deze op het bord voorin de klas. Geef hiervoor ook de ruimte voor persoonlijke verhalen van leerlingen. Laat hen vertellen als ze iets hebben meegemaakt.
3. Probeer bij alle vragen de verschillende argumenten en visies tegen elkaar af te zetten op het bord. Schrijf de verschillende opvattingen op waardoor duidelijk wordt dat er meerdere perspectieven zijn op het schietincident. Stel echter wel duidelijke grenzen wat wel en niet gezegd kan worden in een discussie (discriminatie, opzettelijke beledigingen, generaliseren, oversimplificeren). Doorvragen is belangrijk, probeer tot de kern te komen en tegenwicht te bieden aan ideeën die niet door de beugel kunnen.

Het is reëel dat leerlingen als gevolg van dit schietincident angstig zijn geworden voor terrorisme, zeker omdat de aanslag in Christchurch nog zo recent is (en omdat terrorisme ook een mogelijk motief is). Geef dan de onderstaande feitelijke informatie om leerlingen gerust te stellen en benoem het verschil tussen soft- en hard targets. De vraag die hierbij gesteld kan worden is: hoe bang moet je eigenlijk zijn voor terrorisme?

- Statistisch antwoord: tussen 2000 en 2015 stierven in totaal negen Nederlanders door aanslagen (Pim Fortuyn, Theo van Gogh, de zeven slachtoffers bij de aanslagen in Apeldoorn, en de zes slachtoffers in Alphen a/d Rijn, inclusief nog de beide daders van die laatste twee aanslagen). Van deze aanslagen gold en geldt alleen de aanslag op Theo van Gogh als een terroristische aanslag. De politieke moord op Pim Fortuyn viel in de periode voordat er terrorismewetgeving was. Die andere slachtoffers, in Apeldoorn en in Alphen, vielen bij aanslagen die niet als terroristisch werden gekwalificeerd omdat er geen informatie over de motieven van de dader was. Kortom, statistisch gezien is er nog steeds weinig kans om slachtoffer te worden van terrorisme.
- Historisch antwoord: terrorisme komt en gaat in golven (zie afbeelding hieronder). Hoewel niet te voorspellen valt wanneer een bepaalde golf van terroristische aanslagen voorbij zal zijn, ligt het in lijn der verwachting dat na een periode van aanslagen dit zal volgen met afname van dit geweld, in de geschiedenis van de afgelopen 150 jaar duurde een terroristische golf ongeveer veertig

jaar. Tegenwoordig zitten we in de zogeheten ‘vierde golf’ van terroristisch geweld. Sinds het einde van de jaren negentig neemt de totale hoeveelheid aanslagen toe en worden aanslagen gemiddeld dodelijker. Het is dus niet gek dat veel mensen, en leerlingen, bang zijn voor terroristische aanslagen.

- Psychologisch antwoord: terroristen willen dat wij bang zijn. Zij hebben tot doel om een gevoel van angst en kwetsbaarheid te veroorzaken bij hun tegenstanders. Terroristen gebruiken gewelddadige middelen voor hun doel om die angst te vergroten. Niet alleen ooggetuigen, maar de hele samenleving is publiek van een terroristische aanslag. De aandacht van media na een aanslag speelt daarom een grote rol in het bieden van een podium aan terroristen. Daarom is het zo belangrijk dat we hier met elkaar over praten en proberen de angsten te controleren. Terroristen willen dat jij een ongefundeerde mening hebt en daardoor angstig wordt. Het helpt om alle feiten op een rij te zetten en niet in paniek te raken.

Zijn scholen een doelwit?

De doelwitten van terroristen zijn in twee categorieën te verdelen: ‘hard targets’ en ‘soft targets’. Hard targets zijn concrete, gerichte doelwitten zoals een politiecommandant, een minister of een schrijver, kunstenaar of columnist (bijv. Theo van Gogh). Onder soft targets vallen moeilijker te beveiligen doelwitten: winkelcentra, hotels, gebedshuizen of scholen. Vaak worden soft targets gekozen om te dienen als een soort marketing stunt. Door de kwetsbaarheid van soft targets ontvangen deze aanslagen veel media-aandacht en medeleven. Dit zorgt ervoor dat terroristen en terroristische organisaties in kwestie veel aandacht ontvangen en een medium krijgen. Dit zorgt er tevens voor dat terroristen veel angst kunnen

inboezemen onder de maatschappij, wat veelal het doel is. In het verleden zijn er scholen doelwit geweest van terroristische aanslagen. Denk hierbij aan Beslan of de Molukkers die een basisschool in Assen gijzelden. Toch komen scholen minder vaak voor als doelwit van terroristen. Zij richten zich vaker op gebedshuizen (onlangs nog in Christchurch, 15 maart 2019), winkelcentra of hotels wanneer zij een soft target zoeken.

Afsluiting

Sluit de les af door een tijdje stil te staan bij de vraag waarom het belangrijk is te weten wat het motief van de dader is geweest en niet te speculeren. Onjuiste informatie kan mensen onnodig bang maken. En maak ook duidelijk dat er dus meerdere motieven naast elkaar kunnen bestaan. Iemand kan een persoonlijk trauma hebben, en boos zijn op de gehele samenleving, en dan alsnog zijn toevlucht nemen tot een terroristische ideologie.

Benadruk dat de leerlingen ook zelf ook iets kunnen doen (bijv. door zich goed te informeren, geen onjuiste beelden over terrorisme verspreiden, vooroordelen vermijden etc.).

Verder lezen:

<https://ter-info.nl/grote-vragen/hoe-bang-moeten-we-zijn-voor-terrorisme> <https://ter-info.nl/in-de-klas/controversiele-themas-bespreken>

<https://ter-info.nl/in-de-klas/dos-and-donts-bij-het-bespreken-van-terrorisme-in-de-klas>

Vervolglessen

<https://ter-info.nl/in-de-klas>